

LIBER GRADUALIS

JUXTA

ANTIQUORUM CODICUM FIDEM

RESTITUTUS

CUM SUPPLEMENTO PRO ORDINE S. BENEDICTI

ET PRO ALIQUIBUS LOCIS

EDITIO ALTERA

SOLESMIS

E TYPOGRAPHEO SANCTI PETRI

1895

Imprimatur.

Cenomani, die 2. Maii 1895.

L. J. COUPRIS, *Vic. gen.*

Jus proprietatis sibi reservant Editores.

DE RATIONE ET USU LIBRI HUIUS GRADUALIS.

LIBER GRADUALIS, seu ut vocant *Graduale*, cui olim etiam titulus erat *Liber Antiphonarius*, eas Missæ partes per ordinem digestas & notis musicis auctas exhibet, quæ in choro sive de Tempore sive de Sanctis canendæ sunt. Alius est qui ab antiquis *Liber Responsalis* seu *Officialis*, a modernis vero *Antiphonale* vel *Antiphonarium* nuncupatus, complectitur cursum totius anni tam pro nocturnis quam pro diurnis Horis, cum officiis Sanctorum occurrentibus.

Utriusque originem a prioribus Ecclesiæ sæculis repetendam esse compertum est, sed præcipue libri huius Gradualis quem labente sæculo sexto sanctus Gregorius Magnus, veterum Patrum, maximeque SS. decessorum suorum Damasi, Cælestini, Leonis, Hilarii, Gelasii, &c. vestigia premens, renovasse dicitur & auxisse. Nec immerito præcipua laus illi sapientissimo præsuli *propter musicæ compunctionem dulcedinis* tribuitur; cujus nempe quoad ipsum cantum sacra juxta avitos usus instituta, prius quidem Romæ studiosissime observata, & inde per totum Occidentem propagata, ubique per diu sedulo cultu tradita floruerunt.

Sæculorum fidem produnt Gradualia & Antiphonaria quæ in bibliothecis passim asservantur, quin & illa picturis splendidissima, quæ præsertim in Italia usque adhuc in chori pulpito videntur. Licet enim ecclesiæ diversæ per Italiam, Britanniam, Galliam, Germaniam & Hispaniam, cum romanos seu gregorianos sacræ liturgiæ libros ad suum cujusque usum convertere & aptare voluerunt, plurima sæpe addiderint, nonnulla etiam detraxerint, mira tamen inter codices exstat cantus uniformitas: & hæc quidem reperitur eo major quo sunt illi antiquiores; ita ut si quis eos inter se conferre voluerit, ex plerumque consensione valeat genuinum S. Gregorii cantum, remoto omni dubio, recognoscere. Ad confirmandam hanc documentorum etiam posteriorum sinceritatem accedit quod testatur in vita S. Gregorii Joannes Diaconus, asserens Antiphonarium huius Pontificis authenticum tempore suo, labente sæculo nono, Romæ in patriarchio Lateranensi magna cum veneratione servari: Antiphonarii scilicet exemplar, ut videtur, ab ipso Papa relictum, si quidem aliis ejusdem sacris reliquiis annumeratur.

Quia vero inferioribus ævis nonnullæ inductæ fuerunt missæ novæ, aut saltem partes missæ, tunc necesse fuit novas etiam pariter inducere melo-

dias, vel potius ad textus recentiores antiquas adaptare. Quod pro novissimis equidem missis in hac editione observatum est; plurimis quippe cantibus undique collectis ac ne pereant restitutis, ex iis præsertim qui usu jam exciderant, & in pulvere oblivioneque jam sepulti jacebant. Tum ipsi vetustissimi, tum etiam ex veteribus renovati, in hoc volumine integram quam majores tradiderunt servant formam. Neque adeo sunt illi cantus difficiles; mentibus enim simul ac auribus eo se facilius ac jucundius insinuant, quo plenioribus fluunt rhythmum & melo. Id servare aut etiam restituere quod in se perfectum docti merito reputant commendantque, & patres nostri intactum constanti fide per tot sæcula servaverunt, legitimum prorsus esse videtur, quidquid aliunde statutum sit de cantu quem vocant *planum* vel *firmum*. Equidem, salvo jure, passim usurpantur in ecclesiis diversa musicorum genera, ratione mensurarum ac symphoniarum utique difficillima; quibus excolendis multæ jam erogantur curæ ac pecuniæ; utinam pars earum saltem minima ad veterem artem convertatur! Dum autem ex praxi universali, cui favet etiam Cæremoniale episcoporum, lib. I, cap. xxviii, non tantum illorum artis procerum, quorum Petrus Aloysius Prænестinus coryphæus habetur, sed & cujuslibet musici recipiuntur opera, intercipi jam nequit solus gregorianorum in forma antiqua & integra usus modulaminum.

Hoc vero genus musicæ cæteris merito præfertur « quod S. Gregorio divinitus datum », ait S. Odo, « peritissimorum musicorum sanctissimumque virorum ratione suaviori ac veraciori & naturali modulatione constat perfectum. Ex quo probatur quod S. Papa Gregorius plus omnibus per divinam gratiam hujus artis industriam sit adeptus. Nam, si perpendas, valde mirabile est quod in nocturnis Responsoriis ad vigilandum nos exhortare videtur: in Antiphonis vero plane & suaviter sonat: in Introitibus quasi voce præconia ad divinum clamat officium: in *Alleluia* suaviter gaudet: in Tractu & Gradualibus plane & protense humiliataque voce incedere videtur. In Offerendis & earum versibus, maximeque in Communionibus, quantum in hac arte valuerit patefecit. Ille autem maxime auctoritati Ecclesiæ contradicit, qui propter aliorum cantus divinum B. Gregorii donum penitus prætermittit. Nam cum alia sunt accipienda, tanti tamen patris auctoritas summopere est veneranda. » (S. Odo, *de Musica*.)

In eo autem præcipue codices, licet ætate, origine, scribendi genere diversi, quoad saltem missas veteres concordant, quod ad unamquamque verborum syllabam eundem omnes notularum numerum referunt, easque pariter vel ab invicem separatas, vel simul tum appositione, tum suppositione, tum superpositione pro diversitate *consonantiarum* seu, ut aiunt, *neumarum* conjunctas.

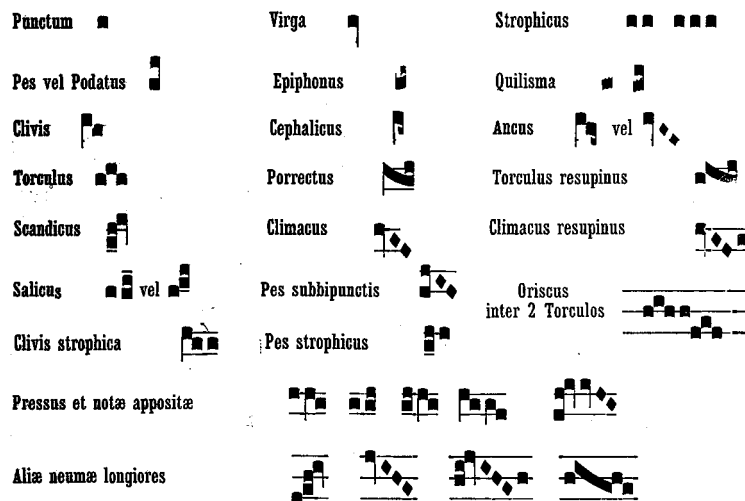
Hunc vero notulas conjungendi atque figurandi modum, ab antiquo inventum & per totum medium ævum constanter observatum, ad bene cantandi rationem maxime spectare ipse probat usus universalis, & auctores insuper non semel affirmant.

S. Bernardus in præfatione Cisterciensis Antiphonarii *præmunitorum esse vult eos maxime qui libros notaturi sunt, ne notulas vel conjunctas disjungant vel conjungant disjunctas; quia per hujusmodi variationem gravis cantum potest oriri dissimilitudo. Quod obsecrando & obtestando in præfatione Gradualis rursus inculcat. Ad cantandi scientiam, ait S. Odo, nosse quibus modis ad se invicem voces jungantur summa utilitas est. Tanta enim dissimilitudo hoc argumento fieri potest ut eundem cantum pene alium reddere videatur.* (Gerbert, *Script.*, t. I, p. 275-277.) Instituta Patrum hanc habent regulam: *Caveamus ne neumas conjunctas nimia morositate disjungamus, vel disjunctas inepta velocitate jungamus. Jubilus vero dulci modulamine bene discretis neumis deponatur.* (*Scrip.*, t. I, p. 7.) Item Hucbaldus observandam dicit distinctionum rationem; id est, ut scias quid coherere conveniat, quid disjungi. (*Script.*, t. I, p. 183.)

Hanc & alias neumarum, si distincte istæ figurantur, utilitates ipse Guido perstringens: *Quomodo autem, ait, liquescant voces, et an adhærenter aut discrete sonent; quæve sint morosæ et tremulæ et subitanæ; vel quomodo cantilena distinctionibus dividatur; et an vox sequens ad præcedentem gravior vel acutior, vel æquisona sit, facili colloquio in ipsa neumarum figura monstratur, si, ut debent, ex industria componantur.* (Gerbert, *Script.*, t. II, p. 37.)

Neque ideo mirum quod ipse Guido, cum super lineis per claves & colores distinctis ac in mediis linearum spatiis veteres notulas ingeniose disposuerit, quo deinceps gradus acutatis vel gravitatis uniuscujusque soni jam non incerto, ut prius, vestigio dignosci possit, nil tamen de consueta earum & necessaria forma mutavit.

Sequenti autem schemate oculis subjiciuntur præcipue neumarum figuræ simul cum earum nominibus:

Ne quis forte in interpretandis his figuris erret, quædam primum sunt advertenda.

1° Binæ notulæ ex quibus constat *podatus* sic intelligantur, ut inferior semper proferatur ante illam quæ ipsi directo superstat.

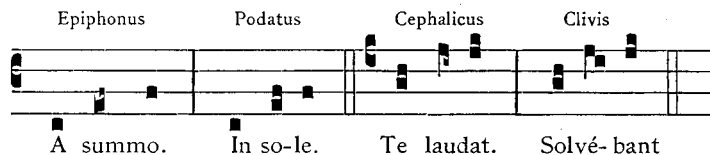

2° Linea crassa *porrecti* in obliquum ducta pro duabus tantum ponitur notulis, ita quidem graphice copulatis, ut pro una habeatur pars summa hujus lineæ, & ima pro altera.

3° Seminota, qua *cephalicus* & *epiphonus* desinunt, haud reperitur nisi in fine unius syllabæ, quando etiam, altera continuo succedente, occurrunt aut gemellæ more diphtongi junctim efferendæ vocales, v. g. *Autem, Ejus, alleluia*; aut plures contiguæ consonantes, v. g. *omnis sanctus*. Nam, ipsa cogente syllabarum natura, vox de una ad alteram limpide transiens tunc « liquescit »; ita ut in ore compressa « non finiri videatur », & quasi dimidium suæ, non moræ, sed potestatis amittat. (Cf. Guid., *Microl.*, c. xv.)

Si vero natura syllabarum exigit ut sonus non liquescat, sed « plenius proferatur » epiphonus locum cedit podato, & cephalicus clivi.

Aliquando duæ notæ quæ alteram superiorem seu virgam subsequuntur ad modum climaci, liquescunt vel saltem ultima earum; tunc ambæ in minori charactere pinguntur, aut in cephalicum virgæ suppositum mutantur. Hujusmodi neuma climaco affinis vocatur *ancus*.

4° Quando plures simplices notæ, ut in strophico, aut compositarum partes, ut in presso & huic consimilibus, sunt appositæ, scilicet in eodem gradu ita dispositæ, ut modicis tantum inter se spatiis distent, super his « vario tenore », aut etiam, si placet, tremula voce immorandum est, habita majoris vel minoris earumdem numeri ratione.

5° Alia existit nota tremulæ vocis, id est *quilisma*; quæ etiam dicitur *nota volubilis et gradata*. Qui has exprimere voces tremulas ac volubiles non

didicit, vel in his exercitatus non solus cantat, simpliciter ictu quasi mordaciori feriat notam quæ quilisma præcedit, ut subtilior fiat sonus ipsius quilismatis, potius quam velocior.

6° Cauda qua pars summa climaci, clivis & porrecti insignitur, est de « proprietate » ipsius eorum figuræ quam majores usu tradiderunt. Hujusmodi notula vehementiori sæpius gaudet impulsu; non tamen quia caudata, sed quia ulli cum non sit ligata præcedenti, directo vocis ictu percutitur. Lineola quandoque de una notula ad alteram ducta, ad utramque ligandam simpliciter ponitur.

7° Neque per se ad temporis rationem spectant puncta inclinata; quæ in aliquibus neumis superiorem subsequuntur notam, Huic illa subdita fore ex suapte forma & ipso ordine obliquo demonstrantur; ac proinde connexis inter se vocibus sunt exprimenda.

His ideo positis, ad regulas cantus magis necessarias veniamus.

Primo curandum est ut verba quæ cantantur plane perfecteque intelligantur. (Benedictus XIV.)

Cantus enim oportet ut litteræ sensum non evacuet sed fecundet. (S. Bernardus, *Ep.* 312.)

In omni igitur textu lectionis, psalmodiæ vel cantus, accentus sive centus verborum, in quantum suppetit facultas, non negligatur; quia exinde permaxime redolet intellectus. (*Instit. Patrum.*)

Ipsa enim natura in omni verbo posuit acutam vocem (etiam in iis verbis quæ sunt syllabæ unius), nec plus una. Hæc autem syllaba acuitatis privilegio donata, ac prorsus impulsu majore præ cæteris efferenda, in quolibet verbo est aut proxima extremæ, aut ab ea tertia; ultima quidem in nominibus hebraicis nullo casu obliquo flexis; sed in latinis ultima nunquam, nec a postrema citra tertiam. (Cf. Cic., *De Oratore*, 18; Quint., *Inst. orat.*, I, 15.)

Præter accentum centus quoque verborum attendendus est, ita ut per legitimas pausas sive moras, partes elocutionis vel cantus intellectui distribuantur, variæque distinctiones observentur; sive illæ perfectæ quæ notant finitum sensum tum melodici tum verborum, sive illæ imperfectæ quæ lectionis vel cantus interruptum tenorem aliud adhuc illaturæ suspendunt.

Bifarium istud præceptum de accentu & de centu præcipue valet, quando ad unam syllabam sola reperitur nota simplex; tunc enim eadem tribuenda est notæ in cantando virtus quæ syllabæ in dicendo concedi solet. Definatur ergo valor cujusque notæ simplicis ex communi regula: « Cantabis syllabas sicut pronuntiaveris. »

Ut vero notæ compositæ sive neumæ recte cantentur, sequentia præcipue tenenda sunt præcepta.

Quod jam supra dictum est de iis compressius enuntiandis quæ compressius notantur, ad cuncta neumarum genera pertinet: in eo enim stat communis ratio figurarum, quod singulæ fiant ex plurium copulatione in scribendo notularum, in cantando vocum.

Notulæ autem inter se copulantur, ut supra quoque ostensum est, variis

utique modis ; scilicet aut per contactum, v. g. ; aut per ligaturam vel compactionem ; aut per simplicem relationem propinquitatis , vel mutuae subjectionis ; sæpius etiam hac & illa simul ratione :

Voces itidem in quacumque neuma oportet ut adhærenter sonent : quod ut fiat, prima ex illis nisu præcipuo proferenda est, ita ut subsequentes ex ipsa nasci videantur, cunctis quidem communi impetu deductis & effusis.

Neumæ quæ, ut modo dictum est, partium suarum unitate singulæ totum perficiunt, opus est ut aliæ ab aliis tam oculis quam auribus distinguantur.

Oculis, seu in scriptura, ab invicem neumæ separantur duplici causa : 1° ut singulæ singulis verborum syllabis aptari queant ; 2° ut series neumarum quæ eidem syllabæ aliquando referuntur, ad normam veterum codicum in partes ordine congruo concinnatas dividatur, inter eas majore vel minore servata distantia, vel interjecta etiam quandoque lineola divisionis :

- a. distantia seu mora minor.
- b. distantia seu mora major.
- c. distantia minima seu morula.
- d. divisio seu pausa minor.
- e. divisio seu pausa major.

Auribus autem percipitur discretio neumarum modo sequenti :

1° Quando neumæ distinctis quæque respondent syllabis ; tunc per syllabarum, si recte articulantur, distinctionem ipsæ neumæ distinguuntur. Verum etiam neuma quævis a syllaba cui addicitur indolem ac potestatem ita mutuatur, ut majore impulsu efferatur neuma, si ipsa syllaba proprio sit fortior accentu ; minore vero, si obscuriorem sonum syllabæ natura requirat.

2° Quando ad eandem syllabam plurimæ aptantur neumæ, hæc cantu separantur per majorem vel minorem in singulis moram ultimæ vocis, habita ratione majoris vel minoris quæ in libro accurate notato inter neumas ipsas observatur distantia, ut in exemplo supra jam posito videre est. Summo- pere tamen caveatur ne hujusmodi mora fiat, præterquam in strophico, cum immediate sequitur syllaba jam inchoatæ dictionis ; neque a fortiori tunc fiat silentium, quod incongrue scinderet dictionem.

Quoad pausam, sciendum est hanc proprie ex mora ipsa constitui, de

qua modo dictum est. Si distinctio sit major, id est hoc signo notata , fit

longior mora cum plena respiratione. Distinctio seu pausa minor, ad hoc signum , dat etiam cantanti respirandi copiam. Itemque habetur, si opus

est, spiritum reficiendi spatium, ubi reperitur inter neumas distantia non parva. Si frequentius cantor desiderat pulmonibus indulgere, inter juncturas tantum sermonis vel cantus, ne scindantur verba aut neumæ, spiritum quasi subripiendo colligat ; idque sine intellectu moræ ; neque diu, neque cum sono, neque omnino ut manifestum sit. Exercendus est igitur spiritus ut sit quam longissimus ; neque potest esse longus spiritus cum immoderate effunditur. (Quint., *Inst. or.*, XI.)

Hoc signum cantus finem aut maximam divisionem denotat ; vel etiam

locum ubi post inceptum cantum chorus ipsum prosequitur, aut ubi vices cantandi mutantur.

Nunquam cantus nimis basse, quod est ululare ; nec nimis alte, quod est clamare ; sed mediate, quod est cantare, ita ut cantores aut major pars eorum acumen & gravitatem cantus attingere possint. Quo vero facilius ab eo qui intonat congruus possit tonus inveniri, cuilibet cantui præposita prius fuerat notula indicatrix chordæ, ut aiunt, dominantis ; quin tamen duxerimus opportunum, nedum necessarium, quod perperam multi docent, illam ad eundem semper tonum referre, quæ quidem in hac editione potius visa est omittenda.

Quidam musici corrumpunt cantum, sæpius introducetes in eo semitonium contra naturalem generis diatonici constitutionem, aut legitimam modorum dispositionem ; alii vero ab hujusmodi deductionibus modulandi, etiam per molle, ita abhorrent, ut in tertio & quarto modo fere nunquam, in aliis raro admittant. Nec nimis horum austeritati, nec illorum laxitati, sed medium iter tenentium veritati consentit hæc libri Gradualis editio. In hoc volumine molle, quando ponitur, solum valet usque dum occurrat

 quadratum, aut lineola divisionis , aut dictio nova.

Observata distinctionum ac tonorum ratione, maxima quoque adhibenda est cura ne inæqualitas cantionis cantica sacra vitiet. Non per momenta neuma quælibet aut sonus indecenter protendatur aut contrahatur. Una qualitate cantemus, simul pausemus, semper auscultando. Si morose cantamus, longior pausa fiat. Ut in choro, quod maxime necesse est, voces omnes in unum exeant, enitatur humiliter unusquisque suam vocem inter sonum chori concinentis includere. Omnem vocum falsitatem, jactantiam seu novitatem detestemur, & quæcumque modos theatrales redolent. Neque imitemur eos qui levitate nimia præcipitant cantum, aut gravitate inepta syllabas fantur. Omnem vero cantum si morose ac propere psallimus, semper

cum facultate vocum & rotunde suavi melodia peragamus. (Hucbald. Nicetius. *Instituta Patrum*.)

Hæc de gremio sanctorum Patrum collegimus; quorum quidam hunc modum cantandi ab Angelis didicerunt; alii Spiritu Sancto rimante in cordibus eorum, per contemplationem perceperunt. Quam formam si diligenti studio imitari conamur, nos quoque subtilem percipiemus dulcedidem intellectus, canentes Deo in cordibus nostris, spiritu & mente. (*Inst. Patrum*.)

Hæc posterior editio priori simillima exstitit. Attamen, ut oportebat, pluribus aucta est missis a Sede Apostolica recenter præscriptis aut concessis. Insuper necesse erat non solum ut a mendis quæ irreperant accurate purgaretur, sed etiam ut nonnulla probe mutarentur in melius, præsertim in neumis aut strictiori cohærentia inter se connectendis, aut ab invicem majori spatio distinguendis, prout requirit lex numeri vel œconomia cantilenæ, semper utique ad normam vetustissimorum codicum. Nonnullis etiam in locis aliquid non inconsulto mutatum est circa illam seminotam, qua supra diximus in cephalico, in epiphono, et in aliis quibusdam neumis sonum exprimi liquescentem. Quem sæpe, ut animadvertit Guido, si vis plenius proferre, nil nocet. At interdum, nisi liquescat, is revera nocet, gravando quippe incongrue melodiam, rhythmumque turbando. Ne igitur tali vitio per seminotam superfluum præbeatur occasio, eam caute resecandam esse duximus, quotiescumque videlicet cantoribus adesset periculum ea plus minusve abutendi.

Præter illud Ordinarium, id est, *Kyrie, Gloria, &c.*, quod pro missis de *Beata*, communiter tradunt libri chorales, in plerisque certe unicum, in omnibus vero principale, aliud jam pro missis ejusdem Virginis Deiparæ ritu simplici, aut saltem minus solemni celebrandis addidimus, vel potius restituimus a celebri quippe Tutilone, simul ac *Kyrie cunctipotens & Kyrie fons bonitatis*, olim compositum, & in vetustis codicibus San-Gallensibus servatum. Cantus, quo *Kyrie* ipsum adornatur, in codicibus reperitur cum tropis *Firmator sancte firmamenti*. (Variæ preces, ed. 3^a, p. 163.) Ille autem quo *Sanctus* decoratur ad ipsum accommodatus est ex tropis *O pater infantium*; ac tandem ad *Agnus Dei* pariter fuit adaptatum modulamen quoddam item Kyriale super tropos *Deus æterne*, cui titulus in codice: *Aliud pulchrum de beata Maria Virgine*.

PROPRIUM DE TEMPORE

Dominica prima Adventus.

Introitus. 8.

D te le-vá-vi á- nimam me-

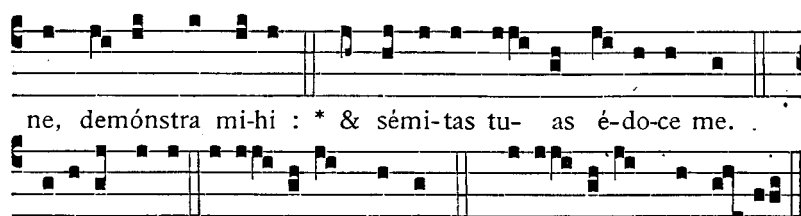
am : De- us me- us, in te con-

fi- do, non e- ru- bé- scam : neque ir- ri- de-

ant me in- imi- ci me- i : ét- e- nim u- ni- vèr- si qui te

exspé- ctant, non confun- dén- tur. Ps. Vi- as tu- as, Dómi-

GRAD.

Gló-ri-a Patri. sæcu- ló-rum. Amen. *vel* sæcu- ló-rum. Amen.

Quo finito, repetitur Ad te levavi, usque ad Psalmum.

Hic modus repetendi Introitum servatur per totum annum.

Grad.
2. et 1.

U

-ni-vér- si qui te expéctant,

tu- as, Dó-mi-ne,

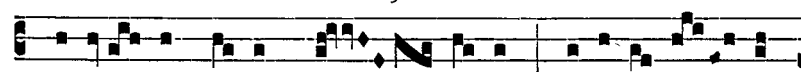
mi-tas tu- as é-do-ce me.

8.

A

L- le- lú- ia. ij.

mi- ne, mi-se-ri-cór-di- am

um da no-

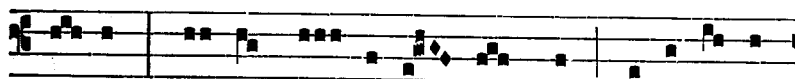
Offert. 2.

A

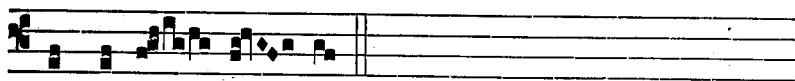
D te le- vá-vi á- nimam

bé-sciam : ne-que ir- ri-de- ant me in-i-mí- ci

non confun- dén- tur.

Comm. 1.

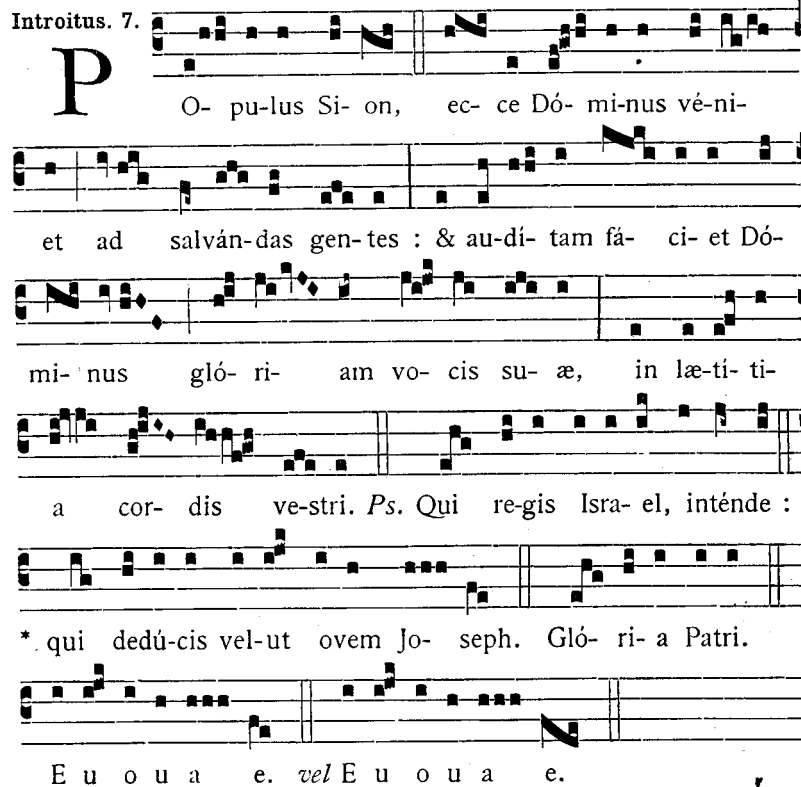
D

O-mi- nus da- bit be-nigni-tá- tem :

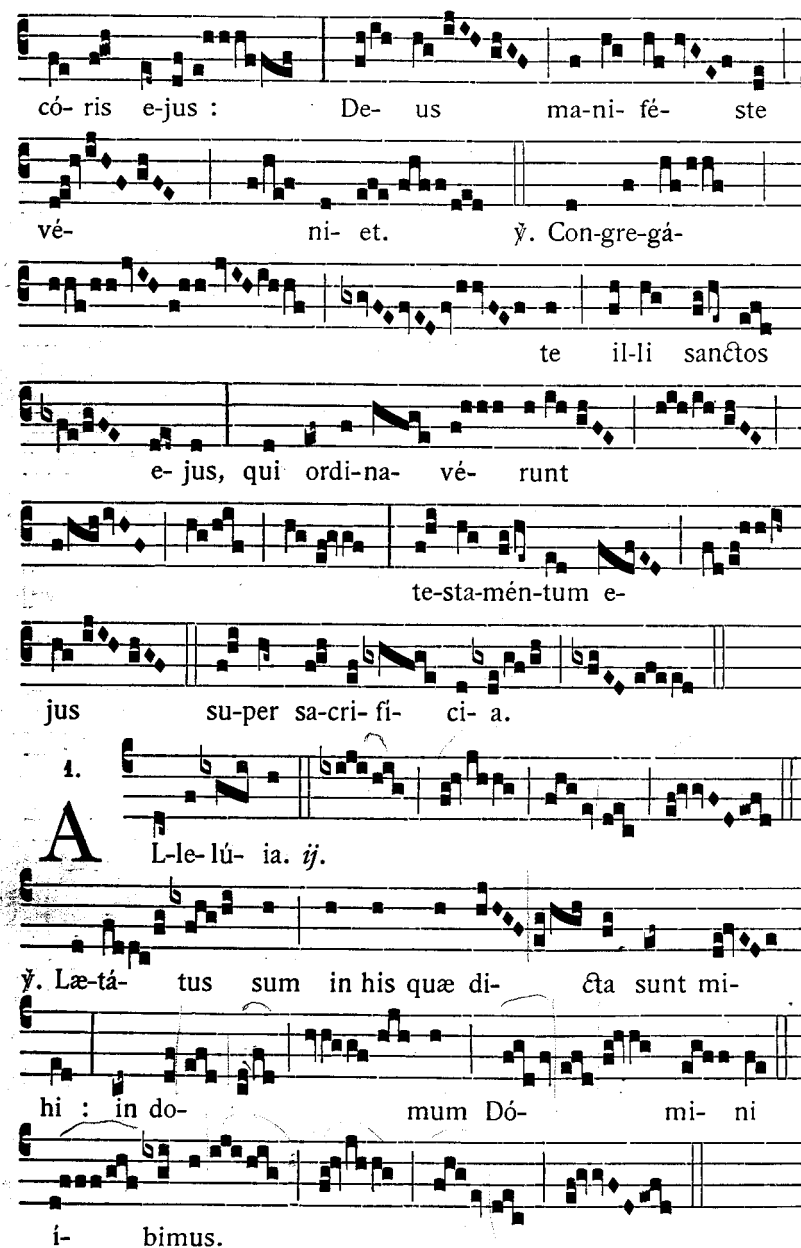
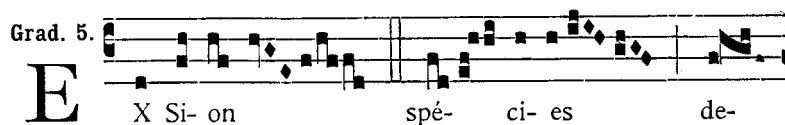

Dominica secunda Adventus:

Introitus. 7.

Grad. 5.

Offert. 3.

D E- us tu con- vér- tens vi- vi- fi- cá-
 bis nos, & plebs tu- a
 læ-tá- bi- tur in te : osténde , no-
 bis, Dómi- ne, mi-se-ri-cór-di- am tu- am,
 & sa- lu-tá- re tu- um da no- bis.

Comm. 2.

J E- rú-sa- lem surge, & sta in excélso :
 & vi- de ju-cun-di- tá- tem, quæ vé-ni- et ti-
 bi a De- o tu- o.

Dominica tertia Adventus.

Introitus. 1.

G Audé- te in Dómi- no sem- per : i-te- rum
 di- co, gau- dé- te : mo- dé- sti- a vestra no- ta sit ómni-
 bus homi- ni- bus : Dómi- nus e- nim pro- pe est.
 Ni- hil sol- lí- ci- ti si- tis : sed in o- mni o- ra- ti-
 ó- ne pe- ti- ti- ó- nes ve- stræ inno- té- scant a- pud
 De- um. Ps. Be- ne- di- xisti, Dómi- ne, terram tú- am : a- ver- ti-
 sti capti- vi- tá- tem Ja- cob. Gló- ri- a Patri. E u o u a e.

Grad. 7.

Q UI se- des, Dómi- ne, su- per Ché- ru-